

gárral számol. Az optimalizált rendszernek mindig két nullpontja van: előbb 120,9 milliméteres, majd 66,0 milliméteres lemezugáron a szöghiba éppen zérus. Ezen a két ponton kell beállítani a rendszert, a következőképpen.

Fogunk egy kis kartonlapocskát, és vágunk rajta egy 7 mm átmérőjű lyukat. A lyuk középpontjától egyenest húzunk, majd erre merőlegest állítunk 66 milliméter, illetve 121 milliméter távolságban a középponttól (7. ábra). A kartonlapot a lemezjátszó tengelyére húzzuk, a hangszedőt a karton fölé visszük, és megpróbáljuk úgy montírozni, hogy amikor a hangszedőtű éppen a vonalak metszéspontján áll, akkor a hangszedő tengelye is éppen párhuzamos legyen az alatta futó vonalakkal. Szabadkézzel-szabadszemmel ez a művelet sohasem sikerül tökéletesen, de fél milliméter ide vagy oda szinte nem is számít. (Mibe fogadjunk, hogy a gyárilag beállított karok is kivétel nélkül csalán állnak?!)

Óvni szeretnénk mindenkit egy tévhittől. Sokan azt hiszik, hogy ha a kar helyesen van beállítva, akkor most majd „jobban fog szólni”. Hiú ábránd! Akárhogyan állítjuk is be a hangkart (egy ésszerű határon belül), mindig lesz két nullpontja, csak nem ugyanott! És még a hibásan beállított kar is, amikor éppen a nullpontján halad át, kevesebbet fog torzítani, mint a helyesen beállított kar, amikor éppen nem a nullpontján játszik! Különbség tehát kizárólag statisztikai értelemben van: figyelembe véve a hanglemez teljes játékidejét, az optimalizált rendszer torzítása szűkebb tűréshatárokon belül mozog.

Most pedig áttérhetünk a kísérletekre.

A legkézenfekvőbbnek az látszik, hogy hallgassunk végig különféle

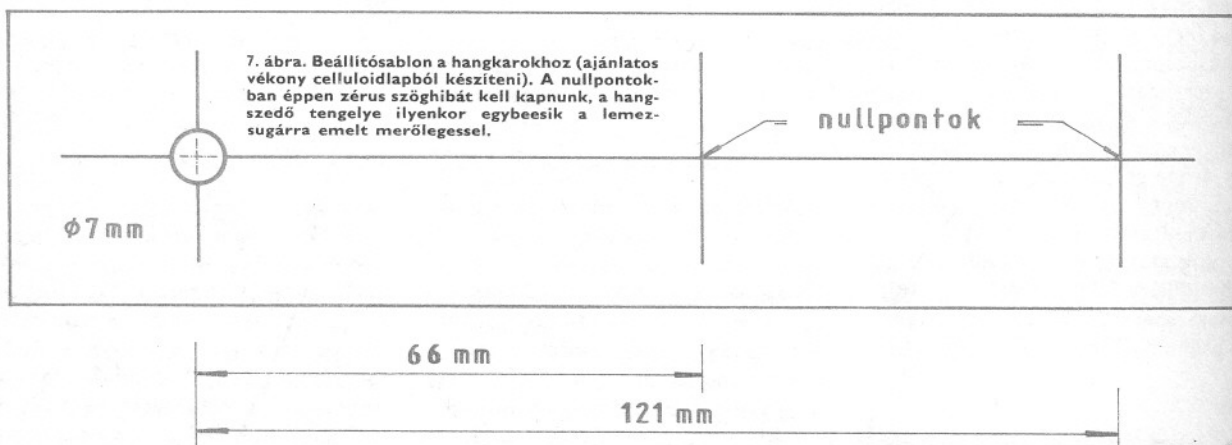
hanglemezeket, és próbáljuk kitalálni, mikor van „nullátmenet”, azaz zérus szöghiba. Feladatunkat látszólag megkönnyíti, hogy ismerjük a nullpontok körülbelüli helyét (az egyik a műsor egyharmada után, a másik a műsoridő végé felé következik) — de hát a körülbelüli tájékozottság itt nem elegendő, itt csak a telitalálatnak van értéke. Mindenkinek jó szórakozást kívánok ehhez a játékhöz, de előre megmondom, hogy soha, senki semmit nem fog hallani. Egyet kivéve. Akárhogyan állítjuk is be a hangkart, a legtöbbször kínos biztonsággal érezni fogjuk, hogy közeptől befelé haladva rohamosan nő az úgynevezett *belsőbarázdatorzítás*. Előbb érdesebbé válik a felső regiszter, aztán kifogy a szufila a basszusokból, és amire a szimfónia zárótételéhez érünk (mely a Teremtő bölcs rendelése folytán mindig a legbelső barázdákra kerül), s kitör az utolsó fortisszimó, addigra némely lemezről már egyebet sem hallunk, csak zenének álcázott torzítást. Rémülten behúzzuk a nyakunkat, és imádkozunk, hogy csak már vége lenne. És ezen azzal sem segíthetünk, hogy a leges-legbelső barázdákra toljuk a hangkar-hangszedő rendszer nullpontját.

Igen, igen, de ha volna egy *tangenciális* karunk? Hátha akkor?... Nos, tangenciális hangkar nincs a birtokunkban, de a kísérletet azért elvégezhetjük. Van két egyforma karunk két kvázi-egyforma Ortofonnal. Előbb beállítottam őket a gyári előírásnak megfelelően: kívül drasztikus szöghiba, belül úgy szólván semmi. És ezután az egyik kart — anélkül, hogy egyébként bármit is változtattam volna rajta — hátracsúztattam a talapzatán. Effektív karhosszúsága, törésszöge természetesen megmaradt, csökkent viszont a túlnyúlása. Ennek következtében ez

a kar most csaknem tangenciálisan tapogatja le a külső barázdákat, de kiadós szöghibát produkál a kritikus belső szakasz nagy részén. Legbelül újra csökkenni kezd a hiba, de a második nullpont valahová a kifutó barázdákra csúszik.

Most megmértem vonalzóval az Ortofon demólemez minden egyes műsorszámán a be-, illetve a kifutó barázdák sugarát. A 9 demószám helyét éppen tíz ilyen barázdával lehet meghatározni. Készítettem egy újabb sablont, de nem két, hanem tíz vonalat húztam be rajta (2. táblázat). Ez kísérletünk *szöghiba-térképe*, az Ortofon demólemezre vetítve. Azt hiszem, nagyon szemléletes: számértékek helyett csak „nulla”, „enyhe”, „jól látható”, illetve „erős” szöghibáról beszélek, s az utóbbiakat kisebb-nagyobb nyílakkal jelölöm. Most már csak meg kell hívni néhány vajtűfülű hifistát, lejátszani nekik az Ortofon lemezt egyszerre két hangszedővel, váltogatva, és feljegyezni a kommentárjait.

Összesen hat barátom csinálta végig a tesztet. Előbb, bemelegítésül, égő jelzőlámpával meghallgatták az első két-három Ortofon-számot. Aztán a lámpákat kioltottuk, és ekkor indítottam előlről a két hangszedőt, teljesen szinkronban. Amikor valaki úgy gondolta, tudja, melyik „szín” szól, bementa, hogy „zöld” vagy „sárga”, és ekkor ellenőrzésképpen kigyújtottuk a jelzőfényt. Utána összevissza kattogtattunk, hogy összezavarjuk magunkat — és lehetett megint találgatni. Én szorgalmasan jegyezgettem a találatok és a tévedések számát, valamint a kommentárokat is. Hiszen még ha melléfog is az ember: ha egyáltalán *megpróbál* találgatni, ezt azért kockáztatja meg, mert *hallani vél* valamiféle különbséget.

Kollektív tanulmányi kirándulásunk első állomásán már beszámoltam róla, hogy a két Ortofon hangszedő közül az egyik egy elevebben szól; kettős vaktesztben nehéző „kiszúrni” a differenciát, de

I. TÁBLÁZAT: A hangkarok „méretskálája” (az Audio Critic nyomán). Hogy a három változót pontosan hangoltuk össze, ezt azzal ellenőrizhetjük, hogy 121, illetve 66 milliméteres lemezugáron mindenkor zérus szöghibát kapunk.

Effektív karhossz (mm)	Túlnyúlás (mm)	Törésszög (fok)
200	21,055	27,854
201	20,938	27,704
202	20,822	27,555
203	20,708	27,408
204	20,595	27,262
205	20,483	27,118
206	20,373	26,976
207	20,264	26,835
208	20,156	26,696
209	20,049	26,558
210	19,944	26,422
211	19,839	26,287
212	19,736	26,153
213	19,634	26,021
214	19,533	25,891
215	19,433	25,762
216	19,332	25,634
217	19,237	25,507
218	19,140	25,382
219	19,044	25,258
220	18,949	25,135
221	18,856	25,013
222	18,763	24,893
223	18,671	24,774
224	18,580	24,656
225	18,490	24,539
226	18,401	24,423
227	18,313	24,309
228	18,225	24,195
229	18,139	24,083
230	18,053	23,971
231	17,969	23,861
232	17,885	23,752
233	17,801	23,644
234	17,719	23,537
235	17,638	23,431
236	17,557	23,325
237	17,477	23,221
238	17,398	23,118
239	17,319	23,061
240	17,241	22,914
241	17,164	22,814
242	17,088	22,714
243	17,012	22,616
244	16,937	22,518
245	16,863	22,421
246	16,790	22,325
247	16,717	22,230
248	16,644	22,135
249	16,573	22,042
250	16,502	21,949
251	16,431	21,857
252	16,362	21,766
253	16,293	21,675
254	16,224	21,586
255	16,156	21,497
256	16,089	21,409
257	16,022	21,321
258	15,956	21,235
259	15,890	21,149
260	15,825	21,064
261	15,761	20,979
262	15,697	20,895
263	15,633	20,812
264	15,570	20,730
265	15,508	20,648
266	15,446	20,567
267	15,384	20,486
268	15,324	20,406
269	15,263	20,327
270	15,203	20,248
271	15,144	20,170
272	15,085	20,093
273	15,026	20,016
274	14,968	19,940
275	14,911	19,865

a differencia ettől még fennáll. Volt egy olyan előérzetem, hogy a többségnek ez az elevebb hangú pickup fog tetszeni. Ezt a hangszedőt egyébiránt a „B” jelzésű hangkarba szereltem.

A teszt eredményét a következőkben foglalhatom össze. A hat ítészes összesen 97 alkalommal próbálta meg kitalálni, melyik hangszedő szól. Eltaláltak 50, nem találtak el 47 alkalommal. Kettejük találati aránya pozitív (14-5, 15-7), a többieké negatív (1-5, 3-6, 12-16, 5-8). Eszerint a két Ortofon között nem lehet nagy különbség.

A jóslatom azért így is bejött. Amikor még égtek a lámpák, a 6 ítészes közül öt azt a hangszedőt hallotta jobbnak, amelyiket én elevebb hangúnak éreztem. Pedig, mint a II. táblázatból kiolvasható: a kezdő számokon ennek a hangszedőnek volt nagyobb a szöghibája!

Ami a teszt szöveges részét illeti: vendégeim — akiknek előzőleg elmondtam, hogy mi most szöghibára vadászunk —, minden elképzelhető kombinációt felvetettek, de szinte sohasem jöttek rá, melyik kar a szöghibás. Még az is előfordult, hogy valaki mindvégig az éppen szöghibás változatot választotta.

Csak egyikük tesztlapján találtam „gyanús jeleket”. Ez a barátom már kezdetben is az „A” változatra szavazott, és egy idő múltán azt is megkockáztatta, hogy: ez a kar van jól beállítva. Találata értékéből sokat levon, hogy tippje csak a 3. szám vége felé hangzott el, amikor az „A” változat még, a „B” változat pedig már csaknem nullponton játszott, vagyis a geometriájuk azonos volt. Tény, hogy vendégem a 6. számnál zavarba jött; a 7. számot már egyértelműen a „B”, tehát a szöghibamentes változatnak ítélte, s innen kezdve ki is tartott mellette.

Függetlenül az előbb leírt tesztől, egymagamban is napokig kísérleteztem a kétféleképpen beállított karokkal. Az Ortofonon kívül felvettem egy sereg más felvételt is, de az eredmény mindig ugyanaz volt: valahányszor kihallottam a különbséget, általában az elevebb hangú pickup tetszett jobban, tekintet nélkül arra, volt-e szöghibája vagy sem.

Egyetlen egyszer fordult elő, hogy feltehetőleg megszálalt a szentlélek,

és a karcsöveket cserélgetve is egy félórán keresztül úgy éreztem, mindvégig azt a kart halloztam jobbnak, amelyik a 2. táblázat szöghiba-térképén az „A” pozícióba kerül, vagyis torzítás nélkül működik. Később azonban hiába ismételt meg a vaktesztet, az eredmény soha többé nem volt értékelhető.

Talán-talán még akkor észleltem, vagy legalábbis észlelni véltem a szöghiba jeleit, amikor vendégeim az Ortofon lemezen kapcsolgattak ideoda: *mintha a kritikuss 6—7. szám környékén az „A” pozíciójú kar magas hangjai egy kicsit elfátyolozódtak, egyszersmind zizegősebbé váltak volna...* de lehet, hogy csak bebeszéltem magamnak. Tény egyébként, hogy az „A” kar istenverte módon félre volt montirozva, a szöghibának tehát (legalábbis elvben) már aggasztóan erős torzítást kellett produkálnia a 6—7. számon — és lám, még ez sem tűnt fel szinte senkinek. Márpedig, ha egy kar tisztességesen be van állítva, nem okozhat félekkora torzítást sem!

Véleményem szerint a szöghiba jelensége az érzékelhetőség küszöb körüli, de inkább alatta mozog; az akusztikai visszahatás nyavalyái, de még a hangkarok strukturális rezonanciái is sokkal jobban észrevehetőek. Az utóbbiakat tehát joggal nevezhetjük másodlagos paramétereknek, szemben a szöghibával, amely — ha szabályosan állítjuk be

II. TÁBLÁZAT. Kísérletünk szöghiba-térképe, az Ortofon lemez demonstrációs műsorára vetítve. Jelmagyarázat: 0 — nem látszik szöghiba, a hangszedő tengelye az érintőn fekszik; ← enyhe szöghiba; → jól látható szöghiba; ↔ erős szöghiba. Ha a nyíl balra mutat, a hangszedő tengelye túlságosan kifelé áll, ha pedig a nyíl jobbra néz, akkor befelé. A két kar körülbelül 120 milliméteres lemezugáron dolgozik éppen egyformán. A Hadcock kar gyárilag ajánlott beállítása („B” pozíció) csak nagyjából helyes, az eltérés a 2—3. számon egy lehelletnyivel nagyobb az elméleti minimumnál, az első null-átmenetnek 8 milliméterrel előbb kellene bekövetkeznie. Az „A” pozíció első null-átmenete a 2. szám közepére esik, a második csaknem a lemezcímkeré.

Ortofon demó-műsor	Lemez-sugár (mm)	„A” pozíció	„B” pozíció
1. szám	143	←	←
2. szám	133	≈0	←
3. szám	127	≈0	←
4. szám	120	→	← (≈0)
5. szám	113	→	0
6. szám	100	→	→ (≈0)
7. szám	91	→	→
8. szám	84	→	→
9. szám	77	→	→
	66	→	0

a kart — csupán *harmadlagos* (vagy inkább *negyedleges*) paraméter.

Jobb-e hát a tangenciális kar a hagyományosnál? (Mert komplikáltabbnak feltétlenül komplikáltabb, tehát jóval drágább is!) Válaszunk: ha csupán a szöghibát tekintjük, a tangenciális karnak az égegyvilágon semmi előnye, ennél fogva értelme sincs

— hátránya viszont, a bonyolultabb csapágyszásból kifolyólag, valószínűleg kimutatható. De azért ne siessük el a dolgot. A tangenciális karoknak megvan az az előnyük, hogy *rövidebbek* lehetnek a hagyományosnál. Rövidíteni valamely struktúrát: ez azt jelenti, hogy magasabb frekvenciákra toljuk a rezonanciáit.* Ha

tehát egy konstruktőr egyszer feladata magasára emelkedik, összeegyezteti mindazt, amit egyfelől a Straight Line módszer híveitől (a Rabco-tól, a Technics-től, a B&O-tól), másfelől pedig az igazán jó hagyományos karok (Linn, Mission, Syrxin és a többi) tervezőitől tanult... nos: akkor talán olyan tangenciális kart alkothat, amely minden tekintetben tökéletesebb lesz az eddigieknél.

Olyannyira, hogy még mi is képesek leszünk kihallani a különbséget. Ha máskor nem, hát legalább minden hétfőn, és pénteken délelőtt fél tíztől háromnegyed tizenkettőig.

Ötödik stáció: Függőleges szöghiba

Vicinálisunk eddig sík terepen kanyargott ide-oda; most dombos vidékek következnek. A lemezvágó gép vágófejének tije nem csak vízszintesen, hanem *függőlegesen* is mindig egy jól meghatározott helyzetben dolgozik, így aztán amikor a hanglemezt lejtősszűk, nem csak vízszintesen, de függőleges irányú szöghibával is számolnunk kell.

Az analóg lemeztechnikának ez az újabb kényelmetlensége abból fakad, hogy a hangszedőnek, mi tagadás, szára is van. A hangszedő-struktúra hosszanti elrendezésű, a tű szára tehát nem állhat függőlegesen — ámde vízszintesen sem állhat, mert akkor a hangszedőnek a lemez síkjában kellene közlekednie, ami ebben a háromdimenziós euklidészi világban nehezen kivitelezhető. A hangszedőtű szára tehát ferdén áll, és a vágófejnek is ehhez kell alkalmazkodnia. Mindazok a mágnesek és tekercsek, amelyek a vágófejben a mozgást generálják (illetve amelyek majd a hangszedő kimeneti feszültségét

* Noha ebben a cikkben óvakodni szerettem volna a fölösleges spekulációktól, utalnom kell rá, hogy a karokat más szempontból viszont nem ajánlatos rövidíteni. A hanglemezek hullámosak, fel-le járatják a hangkört, amelyek aztán a mozgás ütemében megváltozik az effektív hosszúsága, még akkor is, ha a függőleges csapágypontra az ideális helyén, tehát a hanglemez síkjában fekszik. Ezt a jelenséget hívják az angolban Warp Wow-nak, vetemedési nyávogásnak; minden bizonnyal okozhat annyi modulációs torzítást, hogy elveszítsük a vámon, amit a réven nyertünk. Természetesen, ha sikerül a hanglemezt tökéletesen egy síkban tartanunk, különleges leszorítókkal, vagy — mint a Lux cég — vákuumos leszívással, akkor a hangkar akadálytalanul és előnyösen rövidíthető.

8. A függőleges letapogatási szög definíciója. A vágótű mozgási síkja 20 ± 5 fokos szöget zár be a merőlegessel, ezt kell majd utánaoznia a hangszedőtűnek is. A tényleges vertikális szög régebben inkább 15 fokos volt, ma inkább a 18 fokhoz tart, de lemezmarkák szerint általában eltérő. (Gyakorlati okokból a vágótű tengelyét is előre-döntik, körülbelül 5 fokkal.)

9. A sztereó információ egyidejűségének síkja a vágótű mozgási síkjában fekszik.

